

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-108>

УДК 658.15

УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

CAPITAL MANAGEMENT OF AN ENTERPRISE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Іщенко Ніна Андріївнакандидат економічних наук, доцент,
Центральноукраїнський національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2150-8810>**Ischenko Nina**

Central Ukrainian National Technical University

Стаття присвячена висвітленню теоретичних та практичних аспектів управління капіталом підприємства. Визначено основні структурні складові системи управління капіталом підприємства. Уточнено: сутність, мету, завдання та принципи управління капіталом підприємства. Охарактеризовано основні етапи процесу управління капіталом підприємства. Проаналізовано склад та структуру капіталу підприємства, а також здійснено оцінку фінансової структури капіталу підприємства на підставі розрахунку показників фінансової стійкості. Встановлено необхідність вдосконалення формування організаційно-економічного механізму управління капіталом, який повинен включати організаційний (заходи з організації, управління, зміни в організаційній структурі) та економічний блоки (аналіз, контроль та оцінка діяльності), а також цілі, функції, методи, структури, суб'єкти та об'єкти управління.

Ключові слова: капітал підприємства, управління капіталом підприємства, завдання управління капіталом підприємства, принципи управління капіталом підприємства, етапи управління капіталом підприємства, механізм управління капіталом підприємства.

The article is devoted to highlighting the theoretical and practical aspects of enterprise capital management. The purpose of the article is to substantiate the theoretical foundations and develop recommendations for improving enterprise capital management. It is determined that the enterprise capital management system consists of a capital formation management subsystem, a capital use management subsystem and a functional subsystem. The essence of the concept of "enterprise capital management" is specified. The goal, objectives and principles of enterprise capital management are highlighted. The main stages of the enterprise capital management process are characterized. The composition and structure of the enterprise capital are analyzed, and the financial structure of the enterprise capital is assessed based on the calculation of financial stability indicators. According to the results of the analysis, the enterprise has a crisis financial condition and is not provided with stable sources of financing for current financial and economic activities, and first of all, it experiences a lack of its own working capital. The need to improve the formation of an organizational and economic mechanism for capital management has been established, which should include organizational (measures for organization, management, changes in the organizational structure) and economic blocks (analysis, control and evaluation of activities), as well as goals, functions, methods, structures, subjects and objects of management. It has been determined that the mechanism for capital management at the studied enterprise should include such elements as: subjects and objects of the formation and use of the enterprise's capital; the purpose of the formation and use of the enterprise's capital; goals and objectives of the enterprise's capital management; the sequence of stages of implementation and use of the enterprise's capital management system (or the process of formation and use of capital); a set of principles that ensure the formation of a sufficient amount of capital and its use; functions of capital formation; a provision system; capital management tools (methods, methods of implementation, levers).

Keywords: enterprise capital, enterprise capital management, enterprise capital management tasks, enterprise capital management principles, enterprise capital management stages, enterprise capital management mechanism.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки, в умовах війни, економічної нестабільності, підвищеного ризику,

дефіциту власних фінансових ресурсів, високої ціни кредитних банківських ресурсів все скрутнішим стає економічне зростання,

стійкий розвиток та ефективна господарська діяльність підприємств. В даних умовах постає проблема пошуку нових механізмів фінансового забезпечення підприємств або вдосконалення вже існуючих, оптимізації структури джерел фінансування з метою їх ефективного використання, а також підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому. Ефективність діяльності підприємства значною мірою залежить від забезпеченості його достатнім обсягом капіталу.

Раціональна структура капіталу є базовим чинником і джерелом ефективності не тільки фінансової, але й операційної та інвестиційної діяльності, а також безпосередньо впливає на процес функціонування підприємства в цілому і повинна відповідати довгостроковим стратегічним цілям діяльності підприємства. В зв'язку з цим для забезпечення подальшого розвитку діяльності підприємства необхідно здійснювати ефективне управління капіталом, оскільки його розмір і динаміка є важливими факторами щодо визначення їх оптимальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним та практичним аспектам управління капіталом підприємства присвячені праці таких вітчизняних вчених, як В. С. Андрієць [1], О. І. Бланк [1], Н. А. Дехтяр [4], К. Ларіонова [2], Н. П. Лубкей [3], А. М. Поддєрьогін [5], Н. Г. Пігуль [4], Г. В. Ситник [1] та інших. Однак, незважаючи на широкий спектр досліджень із зазначеної тематики недостатньо обґрунтований комплексний підхід до управління капіталом підприємства, що вимагає подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та розробка рекомендацій щодо удосконалення управління капіталом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління капіталом є важливою складовою частиною фінансового менеджменту підприємства, тому, що обсяг, структура та вартість капіталу суттєво впливають на основні показники фінансово-господарської діяльності підприємства, а також в цілому на ефективність його діяльності.

Отже, ми приєднуємось до наукової точки зору, що управління капіталом підприємства – це система принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, які пов'язані з оптимальним формуванням капіталу з різних джерел, а також забезпеченням ефективного використання капіталу в різних видах господарської діяльності підприємства [1].

Система управління капіталом підприємства включає три підсистеми:

1. Управління формуванням капіталу включає формування достатнього обсягу капіталу, оптимізація структури капіталу, підтримка фінансової рівноваги та реінвестування капіталу.

2. Управління використанням капіталу включає фінансування необоротних та оборотних активів підприємства, мінімізацію фінансового ризику та фінансовий контроль.

3. Функціональна підсистема включає мету, завдання, принципи, функції та методи управління капіталом підприємства [4].

Основною метою управління капіталом підприємства є максимізація ринкової вартості підприємства. Управління капіталом підприємства спрямоване на вирішення таких основних завдань:

- формування достатнього обсягу капіталу на підприємстві;
- оптимальний розподіл капіталу на підприємстві в розрізі напрямів його використання;
- досягнення максимальної дохідності капіталу на підприємстві;
- мінімізація фінансових ризиків, пов'язаних з використанням капіталу на підприємстві;
- оптимізація структури капіталу на підприємстві;
- підтримка фінансової рівноваги підприємства;
- забезпечення своєчасного реінвестування капіталу на підприємстві [3].

Управління капіталом підприємства здійснюється на основі таких принципів:

- врахування перспектив розвитку підприємства;
- забезпечення збалансованості обсягу залученого капіталу на підприємстві та обсягів сформованих активів підприємства;
- оцінювання вартості й доцільності залучення капіталу на підприємстві;
- мінімізація витрат на формування необхідного обсягу капіталу на підприємстві;
- забезпечення ефективності використання капіталу під час фінансово-господарської діяльності підприємства [3].

Процес управління капіталом підприємства здійснюється за наступними етапами (рис. 1).

На першому етапі управління капіталом підприємства здійснюється аналіз загального обсягу капіталу підприємства, який формується, а також темпи зміни капіталу порів-

Рис. 1. Етапи управління капіталом підприємства

Джерело: побудовано на основі [4]

няно з попередніми періодами, відповідність суми власних та позикових фінансових ресурсів розміру як необоротних, так і оборотних активів; аналіз джерел формування капіталу, частки складових елементів у загальному обсязі капіталу підприємства; оцінювання вартості кожного елементу капіталу.

На другому етапі управління капіталом підприємства проводиться аналіз вартості складових елементів капіталу за джерелами їх залучення, а також визначення доцільності їх використання у наступному періоді.

На третьому етапі управління капіталом підприємства відбувається розрахунок планової потреби у капіталу для фінансування активів підприємства.

На четвертому етапі управління капіталом підприємства передбачається оптимізація структури капіталу підприємства, яка включає визначення найбільш оптимального співвідношення між власним та позиковим капіталом, яке забезпечить оптимальне поєднання фінансового ризику та прибутковості,

що сприятиме максимізації ринкової вартості підприємства.

На п'ятому етапі управління капіталом підприємства здійснюється розробка та прийняття рішень щодо залучення необхідних обсягів фінансових ресурсів із різних джерел для формування загального обсягу капіталу підприємства [4].

Використовуючи наведену інформацію стосовно процесу управління капіталом підприємства проаналізуємо склад та структуру капіталу підприємства за 2021-2023 р. на досліджуваному підприємстві. Протягом 2021–2023 років загальна сума капіталу підприємства збільшилася, відповідно в 2022 році порівняно з 2021 роком на 15410190 тис. грн., а в 2022–2023 роках на 1436360 тис. грн. Загальна сума капіталу збільшилася за рахунок зростання поточних зобов'язань і забезпечень в 2021–2022 роках на 38834426 тис. грн., а в 2022–2023 роках на 3422996 тис. грн.

В структурі капіталу підприємства переважає частка позикового капіталу, при чому існує

тенденція до її збільшення. Так, в 2021 році частка поточних зобов'язань і забезпечень становила 159,6 %, в 2022 році – 227,1%, що більше ніж в 2021 році на 67,5 %, а в 2023 році 227,8%, що більше ніж в 2022 році на 0,7%. Найменша частка в структурі позикового капіталу протягом 2021–2023 років припадає на поточні забезпечення та на доходи майбутніх періодів.

Протягом 2021–2023 років в структурі пасивів підприємства спостерігаються наступні зміни питомої ваги власного капіталу: в 2021 році його частка становила (-59,7%), в 2022 році (-127,1%) що більше ніж в 2021 році на 67,4%, а в 2023 році (-127,8%), що більше ніж в 2022 році на 0,7%. Зміна частки власного капіталу в структурі пов'язана з збільшенням частки непокритого збитку в 2021-2022 роках на 48,4%, а в 2022–2023 роках на 0,3%.

Розглянемо більш детально склад та структуру власного капіталу підприємства. Протягом аналізованого періоду підприємство має дефіцит власного капіталу: (в 2021 році (-3400175 тис. грн.); в 2022 році (-26822725 тис. грн.); в 2023 році (-28809952 тис. грн.)), який в 2021-2023 роках зростає, а саме в 2022 році порівняно з 2021 роком на 23422550 тис. грн., а в 2023 році відповідно до 2022 року на 1987227 тис. грн. Це відбулося за рахунок збільшення суми непокритого збитку в 2021-2023 роках відповідно на 23422550 тис. грн. та 1987227 тис. грн. У структурі власного капіталу найбільшу питому вагу займає непокритий збиток: (-85,6 %) у 2021 році, (-134,0%) у 2022 році, що більше на 48,4% ніж в 2021 році, та (-134,3%) у 2023 році, що більше ніж в 2022 році на 0,3%. Отже, зростання розміру дефіциту власного капіталу в 2021-2023 роках свідчить про збільшення залежності підприємства від позикового капіталу.

Взв'язку з тим, що в структурі капіталу підприємства позиковий капітал займає найбільшу питому вагу в порівнянні з власним, доцільно проаналізувати окремо склад та структуру позикового капіталу. В 2021–2023 роках відбувалося стійке збільшення розміру позикового капіталу відповідно на 38832740 тис. грн. та 3423587 тис. грн. Дана тенденція спостерігається за рахунок збільшення в 2023 році порівняно з 2022 роком розміру поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги на 2594046 тис. грн., поточної кредиторської заборгованості за одержаними авансами на 183026 тис. грн. та інших поточних зобов'язань на 646030 тис. грн., а також за

розрахунками з бюджетом на 2627 тис. грн. В структурі поточних зобов'язань і забезпечень протягом 2021-2023 років найбільшу питому вагу займає частка поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги, а саме: 154,1 %, 218,2 % та 215,8 %, а найменшу питому вагу – частка поточної кредиторської заборгованості за розрахунками зі страхування (0,006%; 0,002%; 0,002%).

Проведемо оцінку фінансової структури капіталу підприємства на підставі розрахунку показників фінансової стійкості (табл. 1.). Розрахована система показників фінансової стійкості свідчить про те, що підприємство втрачає економічну незалежність та зростає його фінансова залежність від зовнішніх джерел фінансування. Коефіцієнт автономії, який має бути не менше за 0,5, протягом досліджуваного періоду зменшився, причому в 2021 році даний показник становив (-0,59), в 2022 – (-1,27), а в 2023 – (-1,28), це говорить про збільшення залежності від залучених коштів. В 2021–2023 роках коефіцієнт концентрації позикового капіталу зріс з 1,59 в 2021 році до 2,28 в 2023 році, або на 43,4%. Про збільшення фінансової залежності підприємства свідчить і коефіцієнт фінансової залежності, який збільшився в 2022 році порівняно з 2021 роком на 0,88 пункти, а 2023 році відповідно до 2022 року на 0,01 пункт.

Обсяг власних обігових коштів на підприємстві зменшується, й до того ж має від'ємне значення. Так, в 2021 році обсяг власних обігових коштів становить – 3372476 тис. грн., в 2022 році становив – 26783771 тис. грн., що на 23411295 тис. грн. менше в порівнянні з 2021 роком, а в 2023 році становив – 28775992 тис. грн., що менше ніж в 2022 році на 1992221 тис. грн., це говорить про те, що на підприємстві спостерігається дефіцит власних обігових коштів і воно повністю залежить від позикового капіталу.

Особливо значною є нестача власного капіталу для покриття оборотних активів та запасів протягом 2021–2023 років, значення яких становило в 2021 році: (-0,59); (-11,2), а в 2023 році: (-1,28); (-89,9). Так, від'ємне значення коефіцієнта самофінансування оборотних активів збільшилося в 2,2 рази, а коефіцієнта забезпечення запасів збільшилося в 8,0 рази. Досить небезпечним для підприємства є стійка тенденція до зростання цих показників протягом аналізованого періоду. Такі зміни призводять до необхідності залучення кредиторської заборгованості у фінан-

Таблиця 1

Показники фінансової стійкості підприємства

№	Показник	Нормативні значення	2021 р.	2022 р.	2023 р.
1	Коефіцієнт автономії	> 0,5	-0,59	-1,27	-1,28
2	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	< 0,5	1,59	2,27	2,28
3	Коефіцієнт фінансування (фінансової стабільності)	>1,0	-0,37	-0,55	-0,56
4	Коефіцієнт фінансового напруження	< 1,0	-2,67	-1,78	-1,80
5	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	> 0,5	-0,99	-0,99	-0,99
6	Коефіцієнт самофінансування оборотних активів	-	-0,59	-1,27	-1,28
7	Власні обігові кошти (тис. грн.)	-	- 3372476	- 26783771	- 28775992
8	Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів	-	- 11,2	- 87,2	- 89,9
9	Коефіцієнт покриття запасів	-	18,9	68,8	70,6
10	Коефіцієнт фінансової залежності	< 2,0	-1,67	-0,79	-0,78

Джерело: розраховано автором

сування діяльності підприємства і, в першу чергу, товарного характеру.

Про нераціональність розподілу та ефективність використання власного капіталу свідчить також від'ємне значення коефіцієнта маневреності власного капіталу. При оптимальному значенні цього коефіцієнта більше за 0,5, протягом 2021–2023 років воно становить (-0,99).

Таким чином, дефіцит власного капіталу спричинив високий рівень фінансового ризику. Значення коефіцієнта фінансового напруження протягом 2021–2023 років продовжує зростати, збільшується критична залежність підприємства від зовнішніх запозичень, що негативно впливає на його фінансову стійкість. При нормативному значенні коефіцієнта фінансової стабільності більше за 1, в аналізованому періоді він становив (-0,37; -0,55 та -0,56 в 2021, 2022 та 2023 роках), існує тенденція до погіршення ситуації, це говорить про фінансову нестабільність підприємства. За результатами аналізу підприємство має кризовий фінансовий стан та не забезпечене стабільними джерелами фінансування поточної фінансово-господарської діяльності, і в першу чергу, відчуває нестачу власного оборотного капіталу.

У зв'язку з тим, що на підставі проведеної оцінки фінансової структури капіталу встановлено, що підприємству необхідно про-

водити заходи щодо економічного та фінансового оздоровлення, то одним з важливих питань є вдосконалення формування організаційно-економічного механізму управління капіталом. На підприємстві доцільно застосовувати організаційно-економічний механізм управління капіталом, який включає організаційний (заходи з організації, управління, зміни в організаційній структурі) та економічний блоки (аналіз, контроль та оцінка діяльності), а також цілі, функції, методи, структури, суб'єкти та об'єкти управління. Цей механізм може бути представлений як сукупність окремих блоків, що утворюють систему функціональних зв'язків між об'єктами, суб'єктами, засобами, методами та іншими складовими діяльності і можуть використовуватися для досягнення покращення стану капіталу підприємства, як його стратегічної цілі [2].

Отже, механізм управління капіталом на досліджуваному підприємстві повинен включати такі елементи, як: суб'єкти та об'єкти формування та використання капіталу підприємства; мета формування та використання капіталу підприємства; цілі та завдання управління капіталом підприємства; послідовність етапів впровадження та використання системи управління капіталом підприємства (чи процес формування та використання капіталу); сукупність принципів, що забезпечують формування достатнього обсягу капіталу та

його використання; функції формування капіталу; система забезпечення; інструментарій управління капіталом (методи, способи реалізації, важелі).

Висновки. Таким чином, обґрунтовано теоретичні та практичні засади управління капіталом підприємства, а саме уточнено: сутність, мету, завдання, принципи та етапи управління капіталом підприємства, а також здійснено оцінку фінансової структури капіталу підприємства. Встановлено необхідність

вдосконалення формування організаційно-економічного механізму управління капіталом, який повинен включати організаційний (заходи з організації, управління, зміни в організаційній структурі) та економічний блоки (аналіз, контроль та оцінка діяльності), а також цілі, функції, методи, структури, суб'єкти та об'єкти управління. Перспективи подальших досліджень мають бути пов'язані з більш детальним вивченням складових механізму управління капіталом підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бланк О. І., Ситник Г. В., Андрієць В. С. Управління фінансами підприємств : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Київ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2017. 792 с.
2. Ларіонова К., Капінос Г. Механізм управління капіталом підприємства. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 3. С. 147–154. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-9-20>
3. Лубкей Н. П. Теоретичні засади управління капіталом підприємства. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2019. Т. 1. № 1. С. 38–45. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-1-nomer-1-2019/teoretychni-zasady-upravlinnya-kapitalom-pidpryyemstva>
4. Пігуль Н. Г., Дехтяр Н. А., Пігуль Є. І. Теоретичні засади управління капіталом підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 48. С. 251–256. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/48_2020_ukr/48.pdf
5. Фінансовий менеджмент: підручник / [А. М. Поддєрьогін, Н. Д. Баб'як, М. Д. Білик та ін.] ; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 2-ге вид., перероб. Київ : КНЕУ, 2017. 534 с.

REFERENCES:

1. Blank O. I., Sytnyk G. V. & Andriets V. S. (2017). *Upravlinnya finansamy pidpryyemstv* : pidruchnyk. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. [Management of enterprise finances: textbook. 2nd ed., revised and supplemented]. Kyiv: Kyiv National Trade and Economics University. 792 p. (in Ukrainian)
2. Larionova K. & Kapinos G. (2023). *Mekhanizm upravlinnya kapitalom pidpryyemstva*. [Mechanism of enterprise capital management]. *Modeling the development of the economic systems*, no. 3, pp. 147–154. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-9-20> (in Ukrainian)
3. Lubkey N. P. (2019). *Teoretychni zasady upravlinnya kapitalom pidpryyemstva*. [Theoretical principles of enterprise capital management]. *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, vol. 1, no. 1, pp. 38–45. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-1-nomer-1-2019/teoretychni-zasady-upravlinnya-kapitalom-pidpryyemstva> (in Ukrainian)
4. Pigul N. G., Dekhtyar N. A. & Pigul E. I. (2020). *Teoretychni zasady upravlinnya kapitalom pidpryyemstva*. [Theoretical principles of enterprise capital management]. *Market infrastructure*, issue 48, pp. 251–256. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/48_2020_ukr/48.pdf (in Ukrainian)
5. Podderyogin A. M., Babyak N. D. & Bilyk M. D. and others. (2017). *Finansovyy menedzhment: pidruchnyk*. 2-he vyd., pererobl. [Financial management: textbook /; ed. col. author and scientific editor. prof. A. M. Podderyogin. 2nd ed., revised]. Kyiv: KNEU. 534 p. (in Ukrainian)